

Dr. Tine Hribar

TEORIJA ZNANOSTI IN ORGANIZACIJA RAZISKOVANJA

Znanstvena knjižnica, FSPN, Ljubljana 1991

"Devetnajsto stoletje je bilo stoletje produkcije. Dvajseto stoletje je stoletje organizacije. Enaindvajseto stoletje bo stoletje orientacije." To zapiše dr. Tine Hribar v zadnjem poglavju svoje knjige *Moč znanosti* leta 1985.

Produkcija z razširjeno reprodukcijo preračunavajoče *ekonomije* in omogočujočega *naravoslovja* je obdelana v njegovih dveh knjigah *Metoda Marxovega Kapitla* (1983) ter *Kopernikanski obrat* (1984), organizacijo z omogočujočim *družboslovjem* in razporejajočo *ekologijo* vsebuje knjiga *Moč znanosti* (1985), njegova letošnja knjiga *Teorija znanosti in organizacija raziskovanja* pa je zasidrana v območju *orientacije* z nastajajočim *modroslovjem* in razgrinjajočo se *ekozofijo*. Iz zornega kota znanosti o znanosti zato lahko govorimo o knjižni *trilogiji* dr. Tineta Hribarja, saj o istem predmetu, namreč o znanosti, govori iz treh različnih zornih kotov.

V **Kopernikanskem obratu** se srečamo z analizo novoveške produkcije znanja. Protislovje, ki se pri Koperniku kaže kot nasprotje med bistvom in pojavom je globljega izvora. Nahaja se na začetku znanosti, ki se časovno ujema z začetkom filozofije, torej s platonističnim načinom mišljenja, v katerem se znanost giblje vse do danes. Njegovo bistvo je "techné", sposobnost, spoznati se na to, kako se neka stvar proizvede iz skritosti v neskritost. Šele ta postavka, brez katere znanosti ne bi bile znanosti v modernem pomenu te besede, Descartesu omogoči postavitev jasnih in razločnih predstav, tj. resnice kot gotovosti s sovisnostjo med metodo, sistemom in matematičnostjo. Odnos subjekta do objekta, kakor ga eksplicira Descartes, je tako najodločnejši znanstveni odnos, ki človeka opravičuje kot gospodarja narave in ponuja njegovi subjektiviteti brezpogojni razmah. Takšna *produkcija* predstav novoveške znanosti pa "je po svojem bistvu najprej in predvsem *redukcija*, nato šele sledi vse ostalo" (Hribar 1984:12). Ob tem je načet problem *enotnosti sodobnih znanosti* in v nadaljevanju te razprave še vprašanje *kibernetike* kot najmočnejšega samoupravljaljočega (re-agirajočega) sistema vsega, kar je; ob vprašljivem koncu znanosti bi le-ta v temelju odpravljala ne samo razliko med naravo in družbo, temveč tudi med naravoslovnimi in družboslovnimi znanostmi.

V knjigi *Moč znanosti* dr. T. Hribar analizira ideološko naravnost družboslovja in njegovo razmejitev od kritike, apologije, utopije, ideologije in metode. V ospredju je odnos med znanostjo in drugimi oblikami družbene zavesti oz. vprašanje *organizacije* družbenega usmerjanja znanosti in znanstvenega usmerjanja družbe, ki se razpleta s sistemsko analizo Talcotta Parsonsa in Niklasa Luhmanna. Ne gre samo za organizacijo, temveč skozi njo za posredovanje, upravljanje in nadzorovanje narave in družbe, katere najvišja in najučinkovitejša oblika je znanost. "Izhodišče organizacije ni produkcija, temveč obvladovanje produkcije. Organizacija ne izhaja iz dela, temveč iz moči. Težnja po znanju je v funkciji volje do moči" (Hribar 1985:312). Ta pa se kaže v *destrukciji* narave, katere posledice zaobsega ekologija. In z njo problem ni več organizacijski, temveč v *orientaciji*; ta odgovarja na vprašanje, zakaj tako in ne drugače.

Odgovor na to vprašanje pa lahko poiščemo v pričujoči knjigi dr. T. Hribarja *Teorija znanosti in organizacija raziskovanja*. Ker je razumetje prvi pogoj orientacije, nas avtor

v prvem delu knjige *Enotnost in členitev znanosti* najprej seznaniti s tem, o čem sploh govori knjiga. Govori o različnih pogledih na znanost, in sicer glede na zgodovinski, sedanji in prihodnji razvoj znanosti po različnih kriterijih znanosti, ki se uveljavljajo v teoriji znanosti. V ospredju knjige je (ne)enotnost znanosti, kot izhaja iz razsvetljskega, bolje rečeno Kantovega določila znanosti v tekstu *Spor fakultet*. Kantova tematizacija odnosov med filozofsko, teološko, pravno in medicinsko fakulteto uveljavlja avtonomni Um kot vrhovno merilo, ki je poprej pripadalo Bogu. Toda kljub vrhovnemu Umu vse znanosti niso enotne. Med njimi je spor. Medtem ko je pri pravni, medicinski in teološki fakulteti knjiga vedno pred umom in črka pred duhom, izhaja filozofska fakulteta iz naukov svoje lastne znanstvene presoje. In v tem smislu je filozofska fakulteta subverzivna, saj spodnaša samogotovost drugih znanosti, hkrati pa jim tudi določa, kje so njihove meje. Med njimi je produktivna kakor tudi neproduktivna neenotnost. Kakor meni dr. T. Hribar, je bistvena produktivna neenotnost, in šele na podlagi te lahko prihaja do naknadne, integrativne povezave in s tem do nove enotnosti znanosti. Takrat pa govorimo o *interdisciplinarnosti*, *transdisciplinarnosti* in *multidisciplinarnosti*. Dr. T. Hribar je tu zelo jassen. Eno je *definicija*, drugo *klasifikacija* in tretje *diferenciacija znanosti*, ki dobi svoj izraz v *institucionalizaciji* znanosti in v *disperziji* znanstvenih institucij. Predvsem je poudarjen razloček med znanjem in *znanostjo*. "Razločitev znanja in znanosti pomeni, da vsega ni mogoče poenostaviti. Vse je mogoče zajeti z znanostjo, toda znanost ne more povzeti vsega" (Hribar 1991:42), navkljub mnogoterim povezavam med znanostmi.

Čeprav enotnost znanosti ne temelji na kaki enotni znanosti (znanosti kot eni znanosti) niti na kaki poenotujoči znanosti (kvečjemu bi o njej lahko govorili na temelju konstrukcije), pa dr. T. Hribar z Martinom Heideggerjem pove, da enotnost znanosti ni bila še nikdar tolikšna, kakor je danes, pod obnebjem *kibernetike* kot nove temeljne znanosti. "Kibernetika je v znanosti udejanjena filozofija. V tem smislu ni transdisciplinarna, marveč interdisciplinarna, lahko bi rekli celo interdisciplinarna, saj ni nekaj, ki bi bilo *nad* ali *med*, marveč je v znanostih" (Hribar 1991:63). Nad interdisciplinarnostjo pa niso vsi tako navdušeni. Louis Althusser, na primer, izhaja iz teze, da pomeni interdisciplinarnost, od katere pričakujemo razrešitev najrazličnejših problemov, zgolj ideološko konstrukcijo. Za dr. T. Hribarja je njegova perspektiva nietzschejanska, ker povezuje interdisciplinarnost samo z zunajim videzom, z okroglimi mizami, kot posledico sodobnega umanjkanja cilja. Interdisciplinarnost pa je nekaj povsem drugega, je onkraj razsvetljskega, klasičnega ideala enotnosti znanosti. Tako kot enotnost znanosti ni vnaprejšnja, marveč je rezultat, proizvod raziskovalne dejavnosti same, je tudi interdisciplinarnost rezultat, proizvod same disciplinarnosti znanosti.

In ko govorimo o interdisciplinarnosti, govorimo pravzaprav o prihodnji orientaciji v znanosti, ki je oprta na že dognano vrednost. V zadnjem poglavju prvega dela knjige avtor govori eksplicitno o *prihodnosti sistema znanosti*. Najprej na osnovi obstoječe klasifikacije znanosti razgrne strukturne razlike med *tradicionalno* in *moderno* znanostjo, nato pa z vidika kibernetike po Ralphu Kreibrichu poda eno od možnih klasifikacij prihodnjega znanstveno-tehnološkega kompleksa. Ob tem dr. T. Hribar opozarja, da "razvoj" znanosti ni enoznačen, nekateri govorijo celo o njegovi kaotičnosti. Razvoj znanosti je zato pravzaprav nemogoče predvideti. Napovedovanje se ne more nanašati na *substanco* znanosti, pač pa na njeno *strukturo*. Čim pomembnejša je inovacija, toliko manj je predvidljiva. Kot so bile v preteklosti znanstvene revolucije, tako so zelo verjetne tudi prihodnje revolucije v znanosti, meni avtor. A za zdaj, v okviru danih metod in instrumentov, ki jih ima na voljo obstoječa znanost, tovrstna napovedovanja presegajo

zmogljivosti znanosti. Ob tem seveda takoj trčimo ob meje znanosti, ki jih različni avtorji različno postavljajo. V ospredju je odnos med internimi in eksternimi dejavniki znanosti. "Kolikšno moč imajo interni faktorji razvoja znanosti znotraj dane paradigme in kakšen vpliv (morda povečan?) imajo pri paradigmatičnih spremembah eksterni faktorji?" se sprašuje dr. T. Hribar.

Zaradi vse večje ogroženosti narave in človekovega vsakdanjega življenja, kot posledicah pretirane volje do moči v znanostih, je pred nami celovita sprememba znotraj kulture kot take in v celoti. Spremenil se je predvsem odnos do narave. V ospredje so tako prišli eksterni učinki znanosti. "Vsi ključni problemi človekovega življenja - od izumiranja gozdov in širjenja ozonske luknje do raka in aidsa - so tako kompleksni, da se jih je moč lotiti le na interdisciplinaren način" (Hribar 1991:98). Kaj to konkretno predstavlja za institucionalizacijo znanosti v znanstvenih disciplinah in na univerzi, o tem govori avtor v prvem poglavju drugega dela knjige *Standardne in alternativne znanosti* pod naslovom *Disciplinarnost, interdisciplinarnost in univerzalnost*.

Ob tem pa se pojavlja še neka druga perspektiva, namreč alternativa dosedANJI znanosti; ta naj bi bila drugačna od antropocentrične zasnove in novoveške metode moderne znanosti. To je predvsem zahteva New Age, ki izhaja iz radikalne kritike racionalizma in se opira na prepričanje, da je sedanja kriza našega družbenega razvoja vsaj delno tudi posledica modernega naravoslovja ter da te krize ni mogoče odpraviti s povečanjem kontrole, se pravi s kopičenjem tehničnih nadzornih sredstev. V tem delu knjige avtor polemizira z vodilnimi teoretiki *alternativne znanosti*, kot so Ilya Prigogine, Isabelle Stengers, Jeremy Rifkin, Fritjof Capra in Paul Feyerabend, ter v izredno lucidni analizi dokaže, da zahtev po alternativni znanosti pravzaprav ne postavlja nihče. Pokaže pa, da gre za tipično modernistične težnje, ki jih poznamo že od razsvetljenstva dalje. "Pod vplivom romantike so jo holistično reformulirali Hoelderlin, Schelling in Hegel na začetku 19. stoletja s svojim programom, katerega temeljni projekt je združiti znanost in umetnost, etiko in estetiko, fiziko in matematiko" (Hribar 1991:170). Smo pred naslednjim paradoksom, ugotavlja avtor: "Demistifikacija scientizma se dogaja prek poobčenja znanosti. Prek tega, da postane predmet znanosti tudi znanost. Dobimo znanost o znanosti kot kritično, natančneje avtokritično znanost" (Hribar 1991:174). Z zahtevami po koncu vrednotno nevtralne znanosti, z združitvijo teorije in prakse in vzpostavitvijo koherentne podobe sveta v holistično paradigmo imamo, po dr. T. Hribarju, opraviti s pro-gramom in pro-jekti, torej z izrazito moderno zadevo. Z zadevo, katere generator je moderni človek kot subjekt. Nedvomno se v današnji, postmodernej kulturi spreminja razmerje do bivajočega, toda razmerje med Bogom in človekom je v alternativnih znanostih preslikano na razmerje med Naravo in Človekom, in če se postavimo na izhodišče človeka, dokazuje dr. T. Hribar, potem se je Človek povišal v odnosu do Boga in ponižal v odnosu do Narave. Oba skuša spraviti na isto raven, na kateri je sam. Si ju prilastiti. Noče biti podrejen niti nadrejen.

Po njegovem mnenju doslej še nismo dobili nobene drugačne znanosti (morda parapsihologijo!?), znanosti, ki bi se po svoji *metodi* razlikovala od moderne znanosti. V postmodernej družbi se spremeni samo *položaj* znanosti, ne pa samo *bistvo* moderne znanosti. "Spremeni se le njena vloga. Spremeni se pogled nanjo. Ta ni več modernističen, marveč postmoderen. S tem pa se je spremenila tudi znanstveniška mentaliteta, tj. mentaliteta znanstvenikov, ki se ne morejo imeti več za moderne svečenike. Kajti znanost ne iga več nadomestka religije. Ne iga več eshatološke in soteriološke vloge. Ta iga je končana" (Hribar 1991:178). Prava sprememba položaja znanosti se torej ne dogaja s t.i.

alternativnimi znanostmi, temveč s konceptom eko-kompleksa Niklasa Luhmanna, ki uvaja enakovrednost *sistema* in *okolja*. Sistem tu ni razumljen kot subjekt in okolje ne kot objekt. Svet je okolje človeka kot človeka, v katerem "odloča" kibernetična igra, ki ni v rokah človeka, marveč se dogaja v svetu kot prostoru biti. Meje znanosti se zato čedalje manj kažejo kot notranje (spoznavnoteoretske) meje, zmeraj pomembnejše pa so družbene omejitve kot norme moralnega in pravnega reda. Interdisciplinarnost skuša upoštevati oba kriterija, internega in eksternega. In zato tudi njena plodovitost, večja od t.i. alternativnih znanosti. Prihodnost je torej v rokah interdisciplinarnosti! Tu se dr. T. Hribar približa *ekozofiji* in *modroslovju*, čeprav izrecno o njima ne govori. Ekozofija in modroslovje se namreč ne opirata več na *kritično vednost*, tako kot ekologija, temveč na *hermenevitično vednost*, kot je nekoč zapisal avtor sam: "Pustiti biti, razumeti vse in vsako bivajoče iz njegove biti, pomeni odpreti se orientaciji, ki ni podvržena delovnim smotrom ali ciljem volje do moči, marveč sovпада s smislom biti" (Hribar 1985:315) - to v skrajnem primeru pomeni tudi popustiti glede svojih želja.

V zadnjem delu knjige avtor govori o razločku med znanostjo in *raziskovanjem*. Izpostavi tezo, da moderne znanosti ne moremo obravnavati kot specifični sistem vedenja, marveč jo moramo zapopasti v njenem dejanskem funkcioniranju, se pravi kot družbeni sistem za proizvodnjo znanj. Znanost kot sistem je sicer raziskovalna dejavnost, toda z vidika *samoorganizacije znanosti* (ta pojem vpeljujeta Wolfgang Krohn in Guenter Kueppers) je sistem znanosti nekaj širšega kot raziskovalna dejavnost. Znanost kot znanost ni zgolj raziskovanje. Raziskovanje temelji na metodi in se kot dejavnost s svojimi rezultati podaljšuje v tehnologijo, toda njegovo izhodišče je v teoriji. Toda, opozarja dr. T. Hribar, znanost kot pogon, kot raziskovalna dejavnost, se ne dogaja več pod obnebjem *teorije* (theorie kot gledati videz, s katerim se prikazuje navzoče), marveč pod obnebjem *tehnike* (techne kot spoznati se na nekaj). Spoznati se na to, kako obvladovati, nadzorovati in razpolagati. "Znanost kot obratovalni pogon, obratovanje raziskovalne dejavnosti je v službi tega razpolaganja, bolj ali manj postopnega obvladovanja vsega, kar je (Hribar 1991:105).

In kakšna je potem (znanstvena) orientacija (znanosti) 21. stoletja? Ali bo znanost kljub "samorefleksiji na drugo potenco" zmogla izstopiti iz svoje pogonske narave?

Spremembe v postmoderni kulturi, občutenje katastrofičnosti sveta, samozavedanje mej znanosti, množično pojavljanje alternativnih znanstvenih paradig in številni napor interdisciplinarnega raziskovanja bi lahko označevali premik iz obnebj tehnike v obnebj kibernetike kot parmenidovskega načina mišljenja, sovisnosti in medsebojne prirejenosti vsega, kar je. A Heideggerjeva misel, ki jo avtor navaja na koncu knjige, nam zagreni ob tem porajajoči se optimizem. Takole pravi: "Znanost ne samo, da se ne bo nikoli mogla rešiti iz tega, ampak si rešitve tudi in predvsem ne bo želela in kolikor bolj bo napredovala, toliko manj si bo to želela" (v Hribar 1991:204).

Ali je potem tudi interdisciplinarnost znanosti, tako kot so to alternativne znanosti, zgrešen projekt?

Stojan Sorčan

LITERATURA

- HRIBAR, Tine
1984 Kopernikanski obrat, Slovenska matica, Ljubljana
1985 Moč znanosti, Delavska enotnost, Ljubljana